

Římské vojenství 10 –
Armáda v pozdní antice
(dominát) – 284 – 6. století n.
I.

Chronologický přehled (V tomto období také probíhá tzv. Stěhování národů).

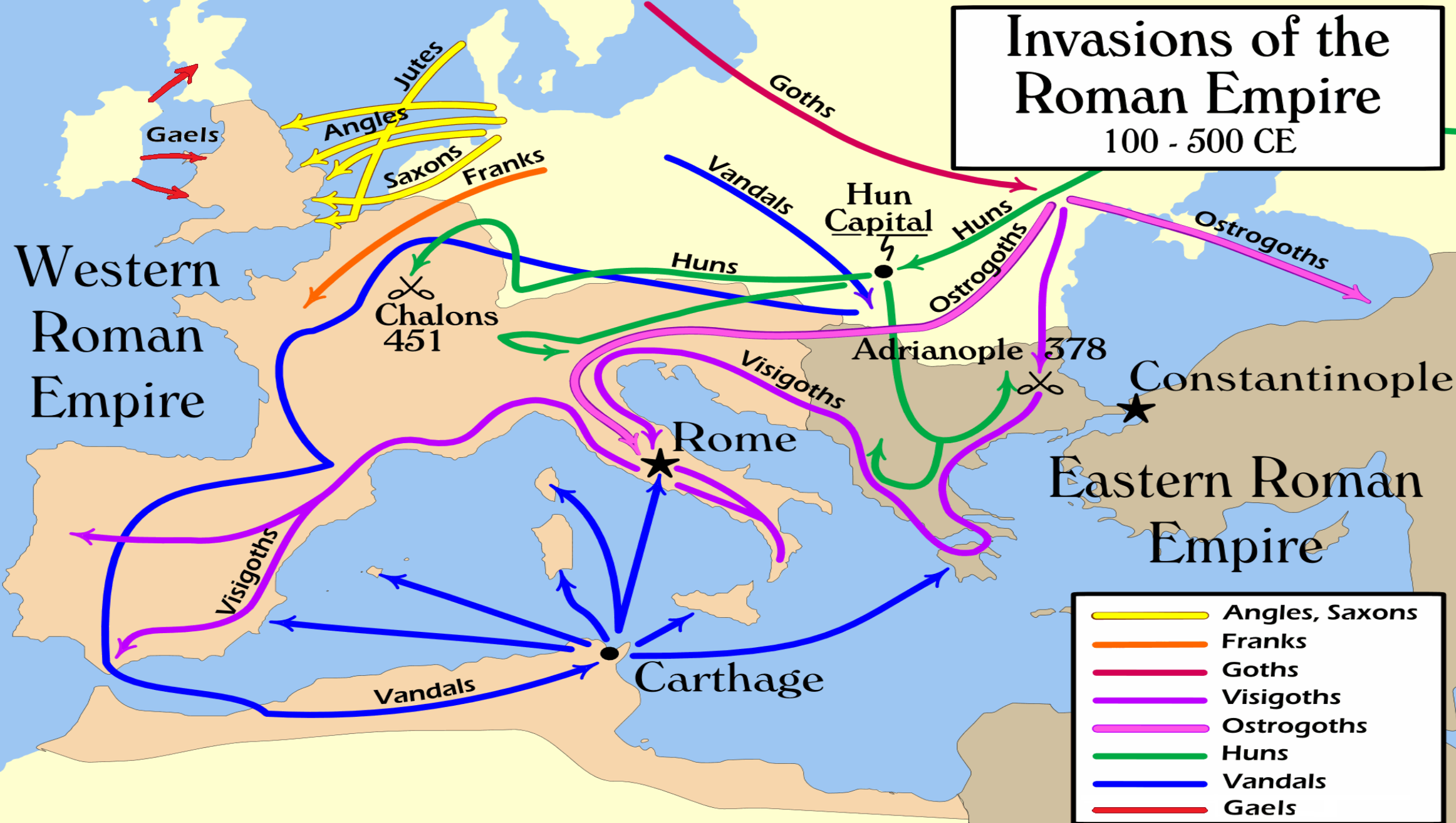
- 284 – 305 – Vláda císaře Diocletiana, rozdělení říše na 4 části pod vedením 4 císařů (2 Augustové a 2 Caesarové - Tetrarchie). Systém se rozpadl ještě za života císaře. Počátek oddílů *comitanenses* a *limitanei*.
- 306 – 337 – Vláda císaře Konstantina. Založení druhého hlavního města – Konstantinopole. Zrušení praetoriánské gardy (prefekt existuje dál, jako hlava civilní správy císařského území) a další úpravy armády. Zrovnoprávnění křesťanství s pohanskými kulty.
- 357 – Caesar Iulianus poráží Alamany u Argentorate.
- 360 – 363 – Iulianus se stává císařem a pokouší se o určitou renovaci pohanství. Umírá však na výpravě proti sasánovským Peršanům.
- 364 – Císařové Valentinianus a Valens si rozdělují armádu – jednotky dostávají přídomky *iuniores* a *seniores*
- 378 – Drtivá římská porážka od Gótů u Adrianpole. Valens umírá v boji.

Invasions of the Roman Empire

100 - 500 CE

Western Roman Empire

Eastern Roman Empire



Chalons
451

Hun
Capital

Adrianople 378

Carthage

Constantinople

- Angles, Saxons
- Franks
- Goths
- Visigoths
- Ostrogoths
- Huns
- Vandals
- Gaels

- 395 – Po smrti Theodosia se říše definitivně rozděluje na Západní a Východní. Obě části říše jsou neustále sužovány rozsáhlými vpády barbarů.
- 408 – Smrt velitele západní armády Stilichona a následný masakr neřímských vojáků a jejich rodin Římany.
- 410 – Vizigótský král Alarich dobývá město Řím. Císař však v tomto období sídlí v Ravenně. V tuto dobu se také římská armáda definitivně stahuje z Británie.
- 443 – Po rozsáhlém plenění se Východní říše zavazuje platit vysoký tribut Hunům.
- 451 – Velitel západní armády Aetius poráží hunského krále Attilu v bitvě na Katalaunských polích v Galii.
- 454 – Císař Valentinianus osobně zavraždí Aetia. Západní říše definitivně upadá. Císaři jsou nyní pouhými loutkami v rukou velitelů armády (obvykle barbarského původu.) Západ fakticky ovládá již pouze Itálii a několik menších území.
- 455 Vandalové, kteří ovládli římskou Afriku, Sardinii a Korsiku plení Řím a odvázejí si velkou kořist
- 476 – Velitel armády Germán Odoacer sesazuje posledního západního císaře Romula. Západní říše tím v podstatě skončila. Východní říše však přetrvává dál.
- 527 – 565 – Vláda císaře Iustiniana. Vojevůdce Flavius Belisarius dobývá na germánských králích zpět značnou část bývalé západní říše. 533 – Bitva u "Desátého milníku proti Vandalům". Zničení Vandalského království, ovládnutí části Hispánie a celé Itálie.
- 610 – 654 – Císař Herakleitos poráží Avary, Slovary a Peršany a zabraňuje úplnému zničení říše. Římané však už nedokáží zabránit Arabům v zabrání mnoha východních území, včetně Egypta. Herakleitos přestává užívat titul *Imperator* a přijímá řecký výraz pro císaře *basileos*. Armáda se z velké části stává feudální milicí (systém tzv. tagmat). Přesto mnoho z římské organizace a názvosloví přežívá hluboko do období středověku.



JANUARY

0379

A.D.

Europe at the Fall of the Western Roman Empire in 476 AD

Western Roman Empire to 476	KDM. OF ODOACER
Germanic peoples	Alamanni
Celtic peoples	Britons
Frankish victory	✕
Ostrogothic victory	✗





NOVEMBER

0565

A.D.



MARCH
0717
A.D.

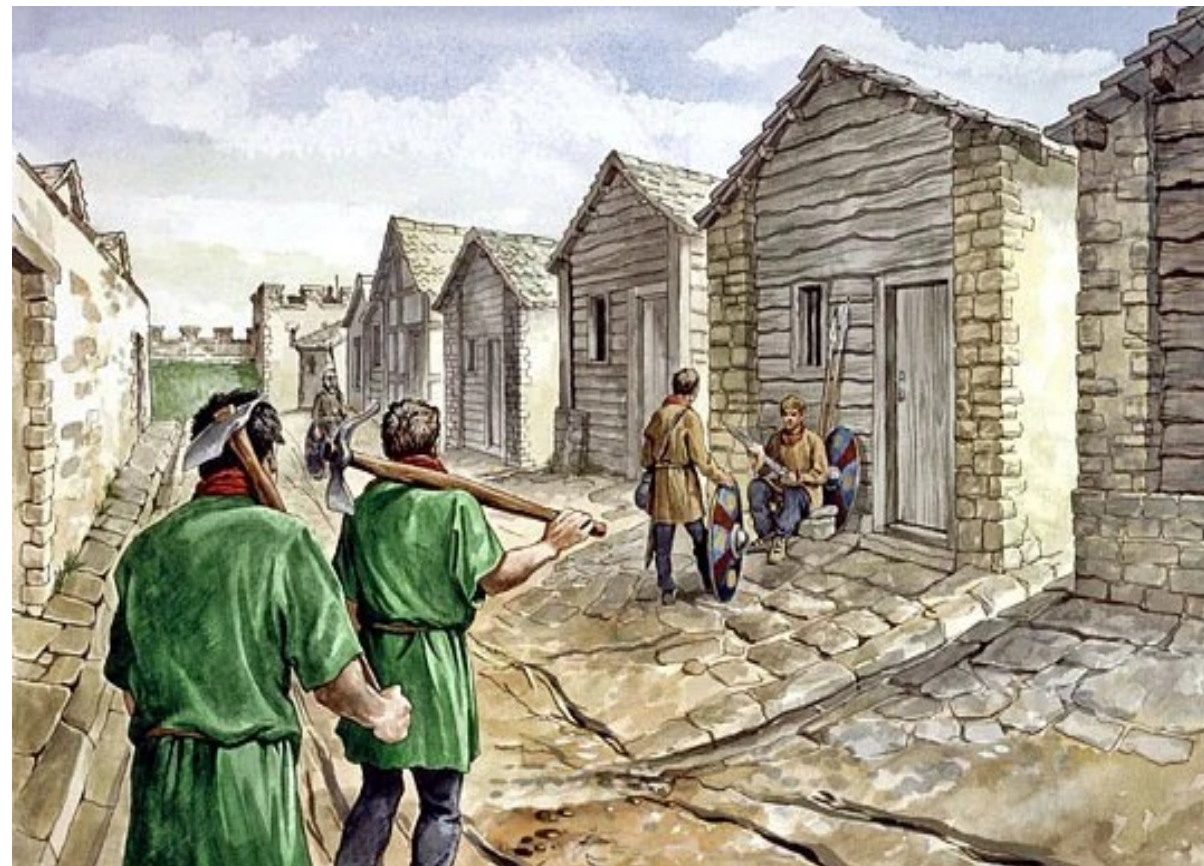
Nová organizační struktura armády

- Armáda rozdělena na dvě hlavní části, v obou byla zastoupena jak pěchota, tak i jezdci.
- Oddíly na hranicích říše, které se už neměli nikam přesunovat – **Limitanei/Ripanenses**.
- Oddíly v zázemí, které se přesouvaly kam bylo zrovna třeba – **Comitanenses**
- Praetoriánskou gardu nahradily jízdní oddíly **Scholae**.
- V průběhu 4. století se zvláště vyčlenili ještě elitní oddíly s označením **Palatini**, které tvořily armádu pod osobním velením císaře.
- Velikost jednotek ve všech složkách vojska se pohybovala cca od 300 do 1200 mužů.
- Názvy oddílů: *Legio* (cca 1000 mužů) *auxilia*, *cohors*, *ala*, *vexillum* (čistě jízdní jednotka) *numerus*, *cuneus*...
- Především od 5. století je však podstatná část armády tvořena především smluvními barbarskými spojenci **Foederati** a soukromými armádami vojenských velitelů **Bucelarii**

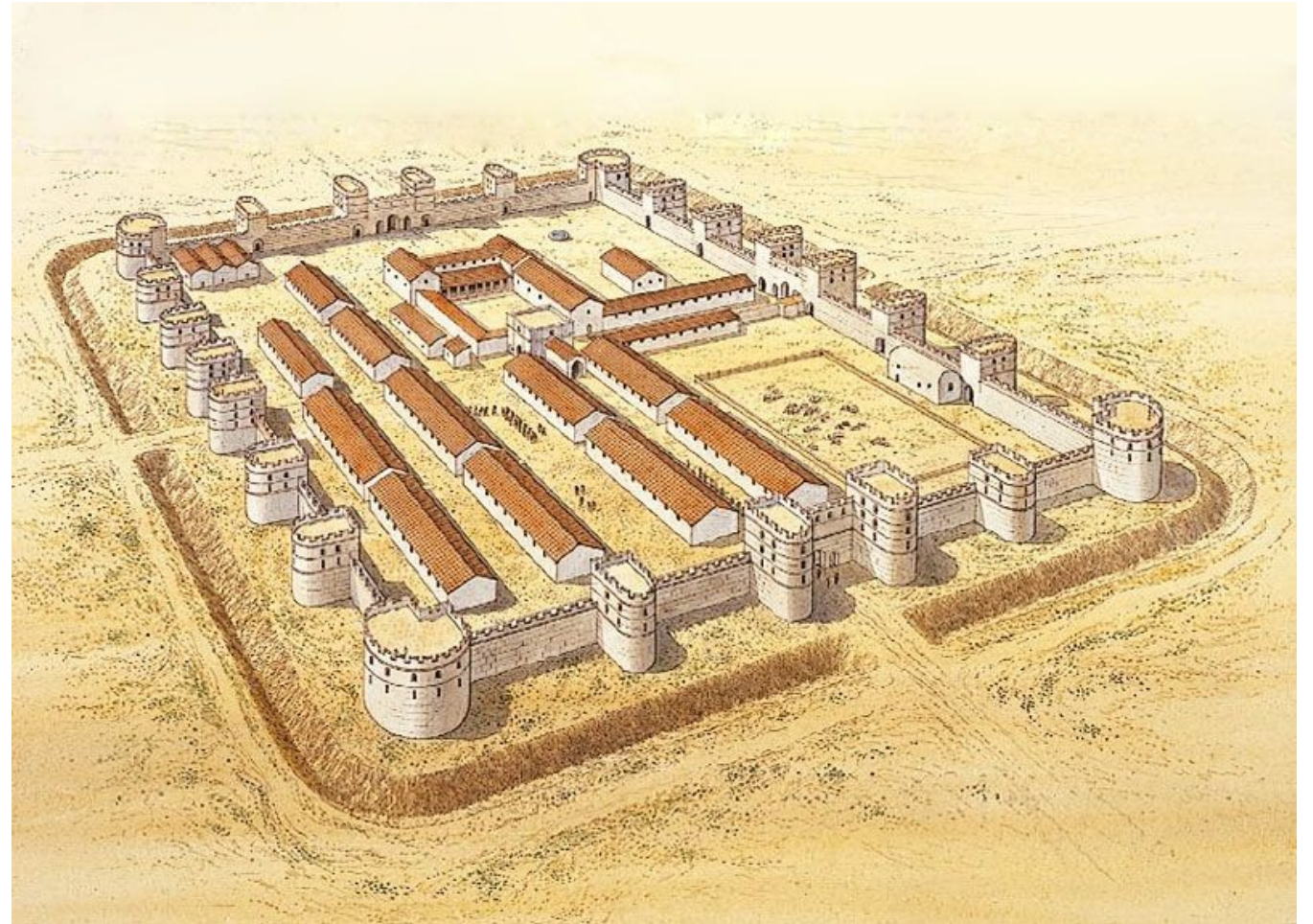


Limitanei

- Vznikaly z původních legií a auxiliárních oddílů (patrně i numerů) na římských hranicích.
- Umístěny v pevnostech na hranicích.
- Názvy oddílů: *Legio* (cca 1000 mužů) *auxilia*, *cohors*, *ala*, *vexillum* (čistě jízdní jednotka) *numerus*, *cuneus*...
- Jednotky byly určeny výhradně ke střežení území kde se nacházely.
- Vojáci se často věnovali i mimovojenským aktivitám (zemědělství, obchod, řemesla...).
- Obecně měli hraniční jednotky nižší status a patrně se také snižovala úroveň jejich výcviku.
- Vzácně byli limitanei převeleni k polním armádám (např. po porážce u Adrianopole). Pak byly oddíly označovány jako *pseudocomitatenses* a stále měli nižší status a plat.



Pozdně římské opevnění – stavěno jako pevnost, nikoliv jen základna jako dříve.



Comitanenses

- Prestižnější „Polní armády“, které se přesouvaly podle situace.
- Přesuny na delší vzdálenosti však ani vojáci comitanenses neprováděli ochotně.
- Některé oddíly byly vytvořeny ze starších oddílů období principátu, některé byly nové.
- Ubytování byli v římských městech, obyvatelé byli nuceni uvolnit vojákům třetinu domu (*hospitalitas*) – to vedlo k mnoha excesům ze strany obou stran. Města se snažila podplácet velitele, aby na jejich území vojsko nenechával.
- Od 5. století se i oddíly comitanenses přestávají přesouvat a úroveň jejich výcviku se zřejmě také snižuje (především u pěchoty).



Scholae

- Na místo pretoriánu vznikly (a patrně existovaly už dříve) výhradně jízdní oddíly *scholae*.
- Vrchním velitelem byl přímo císař. Administrativně spadaly oddíly pod civilního úředníka *magister officiorum*. Jednomu oddílu o síle asi 500 jezdců velel tribun.
- Σχολάριοι/scholares byli obvykle Germáni, často pocházející z území mimo vlastní říši (Frankové, Alamané, Gótové). V 5. století je na východě říše nahradili Isaurové.
- Na západě existovalo 5 oddílů *scholae*, na východě 7. Mezi nimi i jízdní lučištníci a těžkooděnění jezdcí (*clibinarii*).
- Západní *scholae* byly rozpuštěny gótským králem Theodorichem I. Východní existovaly společně s vlastní osobní stráží císaře (*excubitores*) až do 11. století (i když ne nutně jako ochránci císaře).



Palatini

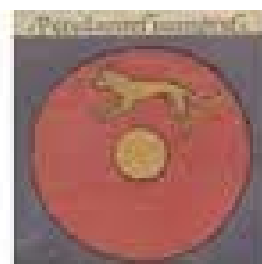
- Elitní císařské oddíly – v armádách často dohromady s *comitanenses*, ale *palatini* měli vždy vyšší status.
- Jízda organizovaná do oddílů *vexillum*.
- Oddíly pěchoty do legií (*legio palatina* např. *Primani*, *Iovani seniores*) a oddíly zvanými *auxilia* (např. *Batavi iuniores*, *Batavi seniores*, *Sagittari Tungri*).



INSGNIA VIRI ILLYSTRIS MAG. ISTNI P. D. IT. V. M.



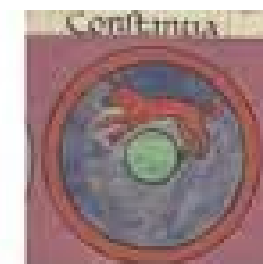
Ascarii iuniores



Petulantes iuniores



Batavi iuniores



Prima Flavia Gallicana Constantia

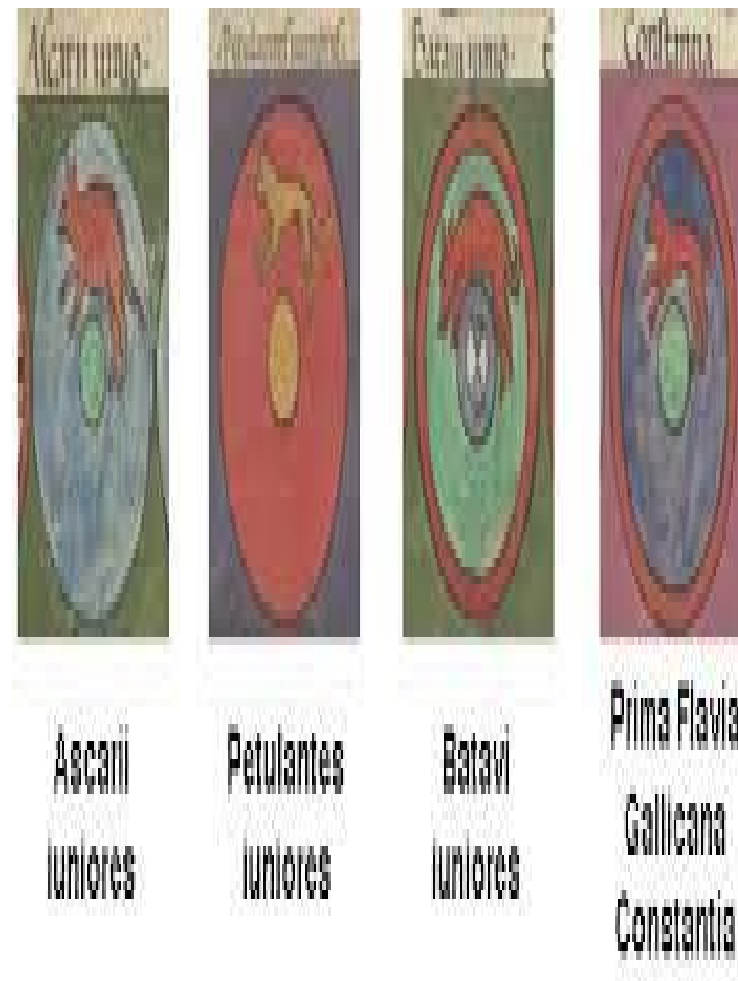
Foederati

- *Foedus* – smlouva. Prvními skutečnými foederáty byly pravděpodobně Frankové usazovaní v polovině 4. století na rýnské hranici.
- Barbarské kmeny (Gótové, Frankové, Hunové, Arabové...) bojující pod svými náčelníky na římské straně.
- Na rozdíl od spojeneckých oddílů dřívějších období tvořili podstatnou složku římských armád (především na západě v 5. století). A součástí odměny těchto bojovníků byla také půda na území říše.
- Loajalita a poslušnost těchto oddílů však byla v mnoha případech velmi vlažná (a také se mohla vztahovat pouze na osobu římského vojevůdce s kterým sloužili, ale ne k římskému státu). Stejně jako římsí vojáci i oni byli ochotni bránit území, které obývali, ale často odmítali odejít a válčit jinde.



Nejvyšší velitel vojska – magister militum

- V době tetrarchie byl vedle císaře stále velmi významným velitelem pretoriánský prefekt. Po rozpuštění gardy se však prefecti stali vysokými civilními úředníky (v pozdní antice dlouho platila zásada – oddělit civilní a vojenskou moc, aby se zamezilo uzurpacím).
- Později se jako nejvyšší velitelé armád objevují vojáci (Římané, ale velmi často také Barbari) s titulem **magister militum**. Původně byli dva, jeden měl velet pěchotě (*magister peditum*) a druhý jízdě (*magister equitum*). Později se objevuje nejvyšší velitel (*magister utriusque militiae*) a více nižších magisterů, velících v určité oblasti.
- Po rozdělení říše existovali na západě dva vojevůdci s titulem *magister militum praesentales* (praesentales znamená, že byl též členem císařské rady) Jeden postupně převážil nad druhým a magister se stal v podstatě nejmocnějším mužem v západním impériu.
- Ve východní části bylo magisterů 5 (2 *praesentales* a 3 s vymezenou pravomocí -per *Oriente, Thracum, Illyricum*). Zde si byli velitelé rovni a nezískali takovou moc jako na západě.
- Vojenské velení bylo často spojeno (od doby Konstantina) s udělením titulu *patricius*.

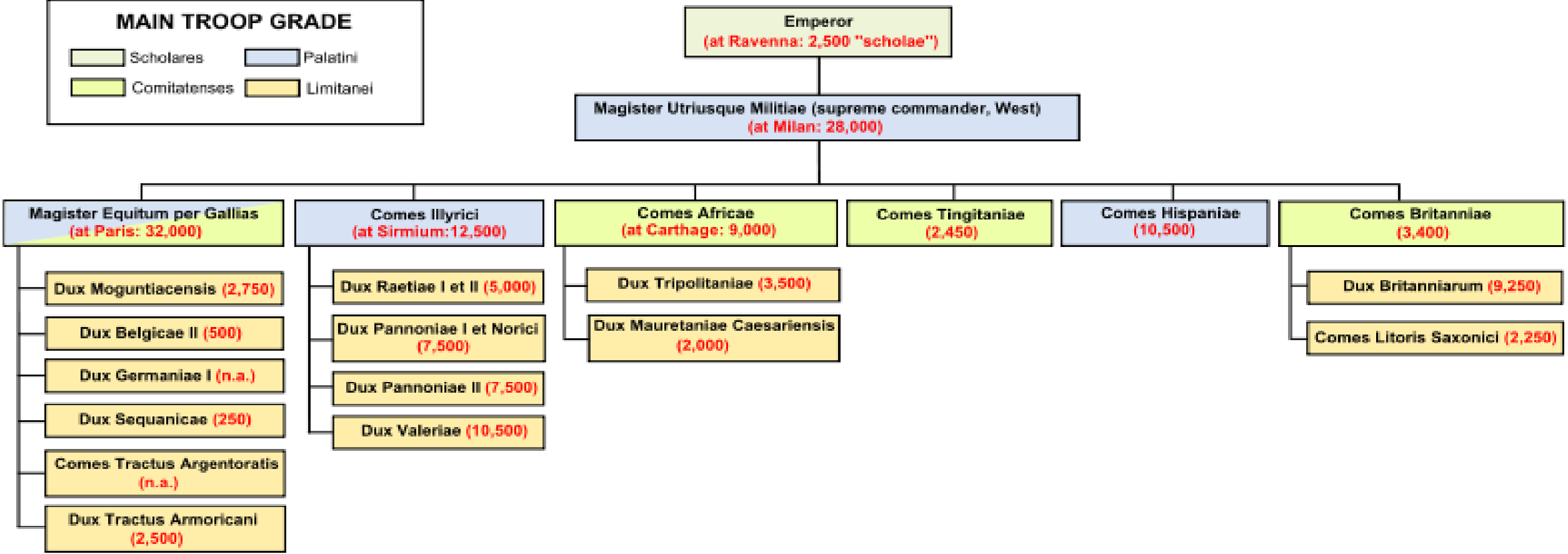


Nižší velitelé a důstojníci

- Vojsku v římské diecézi obvykle velel *comes* (civilní správu zde vykonával *vicarius*)
- Vojsku v provincii velel obvykle *dux* (civilní správu vykonával *iudex aj.*)
- Jednotlivým oddílům veleli důstojníci s různými tituly, objevují se i staré tituly *tribunus* a *praefectus*.
- Především u oddílů *limitanei* se alespoň určitou dobu stále objevují starší hodnosti *centurion* a *decurion*. Častěji se však vyskytují nové (ne vždy s úplně známým a jasným významem) - *semisalis*, *circitor*, *centenarius*, *decenarius*.
- Výcvikový důstojník se nazýval *campidoctor*, lékař stále *medicus*.
- Nosiči standarty se objevují stále. Jako znak jednotek se však ujímá dračí zástava (patrně vliv Sarmatů). Nosič je pak *draconarius*
- Od 5. století bývá v jednotkách také křesťanský kněz. Stále jsou přítomni různí řemeslníci apd.

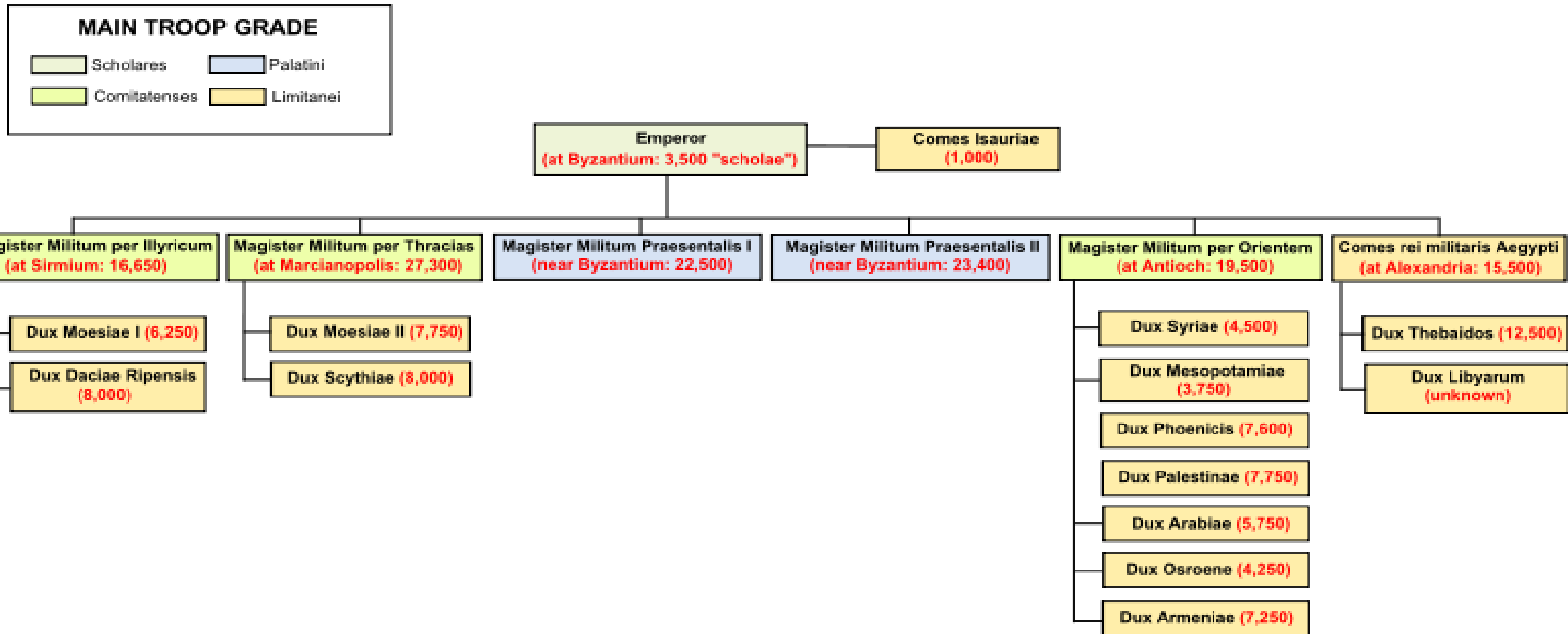


HIGH COMMAND STRUCTURE OF THE WEST ROMAN ARMY (ca. 410-425 AD)



N.B. Locations given are the usual winter quarters at this time. "Main troop grade" indicates the status of the majority of the regiments in the corps. Reporting relationships as in A.H.M. Jones Later Roman Empire (1964) pp 100 and 609. Figures in brackets are approximate estimates of corps strength. Total army strength: ca. 150,000 (about 20 units are duplicated). Assumptions of unit sizes: In comitatus: legiones 1,000 men; vexillationes and auxilia 500; pseudocomitatenses as in limitanei. Limitanei: legiones 500, other units 250. Based on the "Notitia Dignitatum". The western section of the "Notitia" was drawn up after the major barbarian invasion of Gaul in 406 AD: this explains why the "limites" forces on the Rhine are very low: many of their units were drafted into the field army of Gaul as an emergency measure.

HIGH COMMAND STRUCTURE OF THE EAST ROMAN ARMY (ca. 395 AD)



Figures in brackets are approximate estimates of corps strength. Total army strength: approx. 200,000. Assumptions of unit sizes: In comitatus: legiones 1,000 men; vexillationes and auxilia 500; pseudocomitatenses as in limitanei. Limitanei: legiones 500, other units 250. Based on the "Notitia Dignitatum".



Bucelarii

- Název od *bucellatum* – vojenský cestovní suchar.
- Soukromé armády bohatých velkostatkářů a vojenských velitelů (Stilicho, Aetius, Belisarius...)
- Především jízdní oddíly.
- Proti tvorbě těchto armád vydávali císaři zákony, ale patrně bez jakéhokoliv efektu.
- Tvořené Germány, Isaury (na východě) a dalšími barbary, ale také vojenskými vysloužilci a patrně i otroky.



Voják období pozdní antiky

- Vojáci pocházeli obvykle z okrajových částí říše (Balkánské provincie, Podunají, Porýní). Velkou část vojáků však tvořili bojovníci z území za hranicemi (především Germáni a Sarmaté) a to ve všech oddílech.
- Služba ve vojsku byla dědičná.
- Dobrovolníků bylo málo a tak muselo být vojsko doplňováno odvody. Před těmi se muži snažili uniknout (dezerce, podplácení velitelů, sebe zmrzačování).
- Nebylo neobvyklé, že rekruti byli během cesty k jednotce hlídáni a třeba i spoutáni.



Služba ve vojsku

- Sloužil obvykle 20 let, případně déle s výhodami – to však zamezovalo v postupu jiným vojákům.
- Služba ve vojsku byla dědičná.
- Právoplatným vojákem (*pedes/eques*) se rekrut (*tiro*) stal teprve po výcviku.
- Šance na postup a kořist (zejména u *limitanei*) nebyly příliš vysoké.
- Plat se lišil podle druhu vojska (Nejvyšší u *scholae*, pak *palatini*, *comitanenses*, *limitanei*).
- Plat byl obecně nižší než v období principátu, ale voják dostával od státu výzbroj, výstroj, oděv (vše vyráběly státní dílny *fabricae*) a jídlo, případně finanční příspěvek na tyto potřeby.
- Na rozdíl od dřívějšího období se také nestávalo, že voják během služby bojoval u několika různých jednotek. K takovému přesunu byl třeba dokonce císařský souhlas. Pouze synům veteránů pěchoty, kteří měli koně bylo dovoleno sloužit u jízdy.



Taktika - vzestup významu jízdy a úpadek pěchoty (lučištníci – lučištnická legie)

- Už v předcházejícím období se zvyšoval význam jízdy ve vojsku – jízda byla krom jiného schopna rychleji reagovat na menší vpády přes římskou hranici.
- Zatímco v bitvě u Argentorate tvořila ještě páteř armády pěchota, v průběhu 5. století se její funkce a efektivita vytrácí a v Belisariově vojsku v 6. století už pěšáci pouze podporují jízdní těžkooděnce a lučištníky, kteří rozhodují bitvy.
- Velmi významnou roli si udrželi lučištníci (patrně proto, že římsští nepřátelé je užívali ve velkém počtu). Patrně v každé římské jednotce mohla část vojáků bojovat jako lučištníci, prakovníci nebo vrhači oštěpů.
- Existovali i samostatné oddíly pěších lučištníků (i lučištnické legie např. *Legio I Isaura sagittaria*) lehkých jízdních lučištníků i těžkooděných jízdních lučištníků (*sagittarii clibinarii*).



- Jezdci byli cvičeni velmi všestranně.
- Naproti tomu pěchota obvykle bojovala v sevřeném útvaru („*phalanx*“) a jejím úkolem bylo především zadržet nepřítele. Pěšáci však byli cvičeni přinejmenším k tomu, aby zvládli obranou formaci *fulcum* (obdobné dřívější formaci želva – *testudo*) a útočnou formaci *cuneus* – klín/kančí čenich.
- Velké bitvy však byly vzácné, obvykle se bojovalo formou menších potyček a šarvátek.



Vojáci a náboženství

- Během třetího století došlo k několika krutým pronásledováním křesťanů, které se nevyhnulo ani vojákům (Decius, Valerianus, Diocletianus).
- Císař Constantín křesťanství zrovnoprávnil a preferoval. Postupně se tak stává převažujícím náboženstvím mezi římskými i barbarskými vojáky křesťanství (mezi Germány často jako ariánské vyznání).
- Císař Theodosius roku 380 přikázal všem obyvatelům říše vyznávat ortodoxní křesťanství. Přesto ještě poměrně dlouho přežívalo mezi vojáky i civilisty ariánství, mysterijní kulty (mezi vojáky především kult Mithry) a původní pohanské kulty.
- Názorným příkladem jsou pozdně antické oltáře ve Vindolandě zasvěcené „starým bohům“ (*dibus veteribus*) – na znamení odtažitosti místních vojáků a obyvatel osady u pevnosti k mysterijním kultům a křesťanství.





CONNOLLY/AETHON

MAXIMIANVS



Novinky ve výzbroji a výstroji

- Zbroje – *Lorica segmentata* se přestala užívat. Těžkoodění jezdci však stále užívají plátové chrániče rukou a nohou. Nejběžnější jsou kroužková a šupinová zbroj
- Není jasné, jak byly zbroje rozšířené. Vojáci je na menší výpady a šarvátky mohli odkládat.
- Nové typy přileb – Typ Spangenhelm – odvozený od sarmatských přileb. Hřebenové přilby. Od 6. století přilby připomínající staré attické typy.
- Meče – Pouze dlouhé spathy. Kratší typy už se nepoužívají.
- Oštěpy – mnoho typů, stále i oštěpy podobné starému pilu.
- Šipky – *Plumbatae* – lehčí vrhací zbraně s větším dosahem než oštěpy.

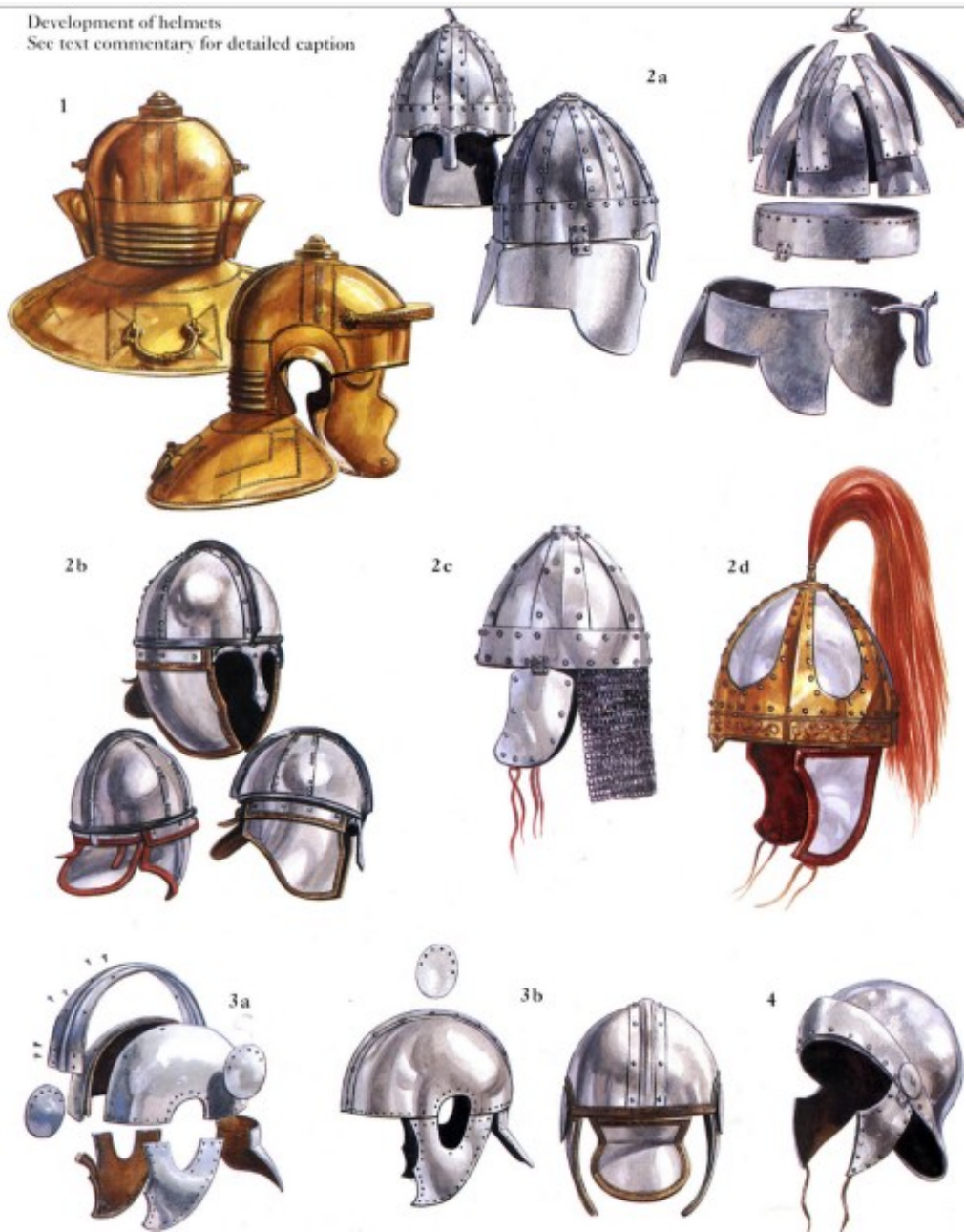








Development of helmets
See text commentary for detailed caption



Nepřátelé

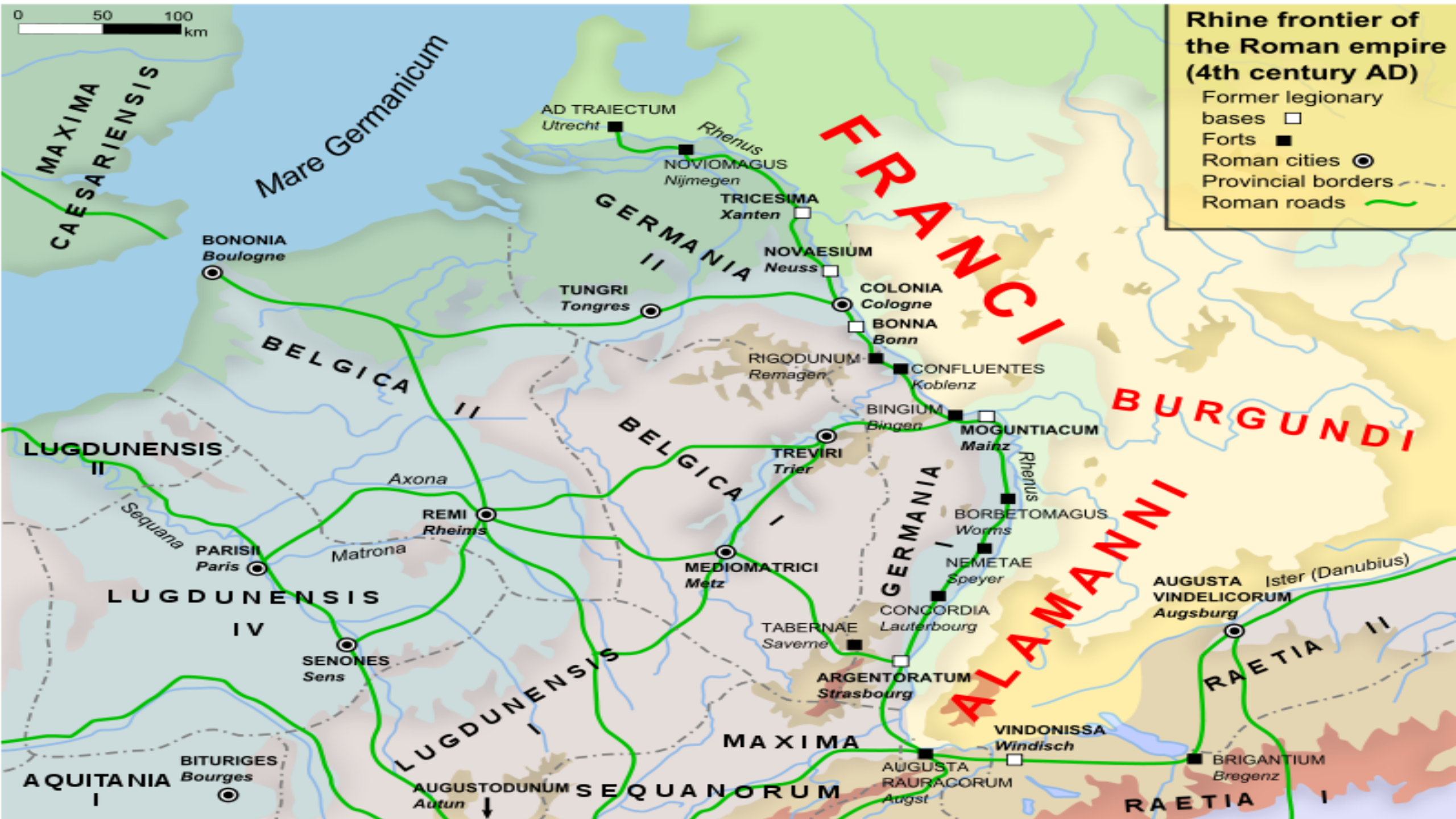
- Sasánovci – Armáda obdobná parthské. Zejména jízdní lučištníci a těžkoodění jezdci – katafrakté.
- Hunové – Zejména jízdní lučištníci. V hunském kmenovém svazu však bojovala i řada germánských a jiných kmenů.
- Germánské kmenové svazy – Silné válečnické družiny, často i z více kmenů, seskupené kolem vlivných vůdců. Jízda i pěchota vybavena obdobně jako římscí vojáci. (Gótové, Vandalové, Frankové, Alamani, Langobardi, Sasové, Anglové...)
- Banditi a povstalci (např. Bagaudi v Galii a Hispánii).
- V Británii také keltské kmeny (Piktové, Skotové)
- Od 6. století pak Avaři, Slované a v 7. Arabové.





дji

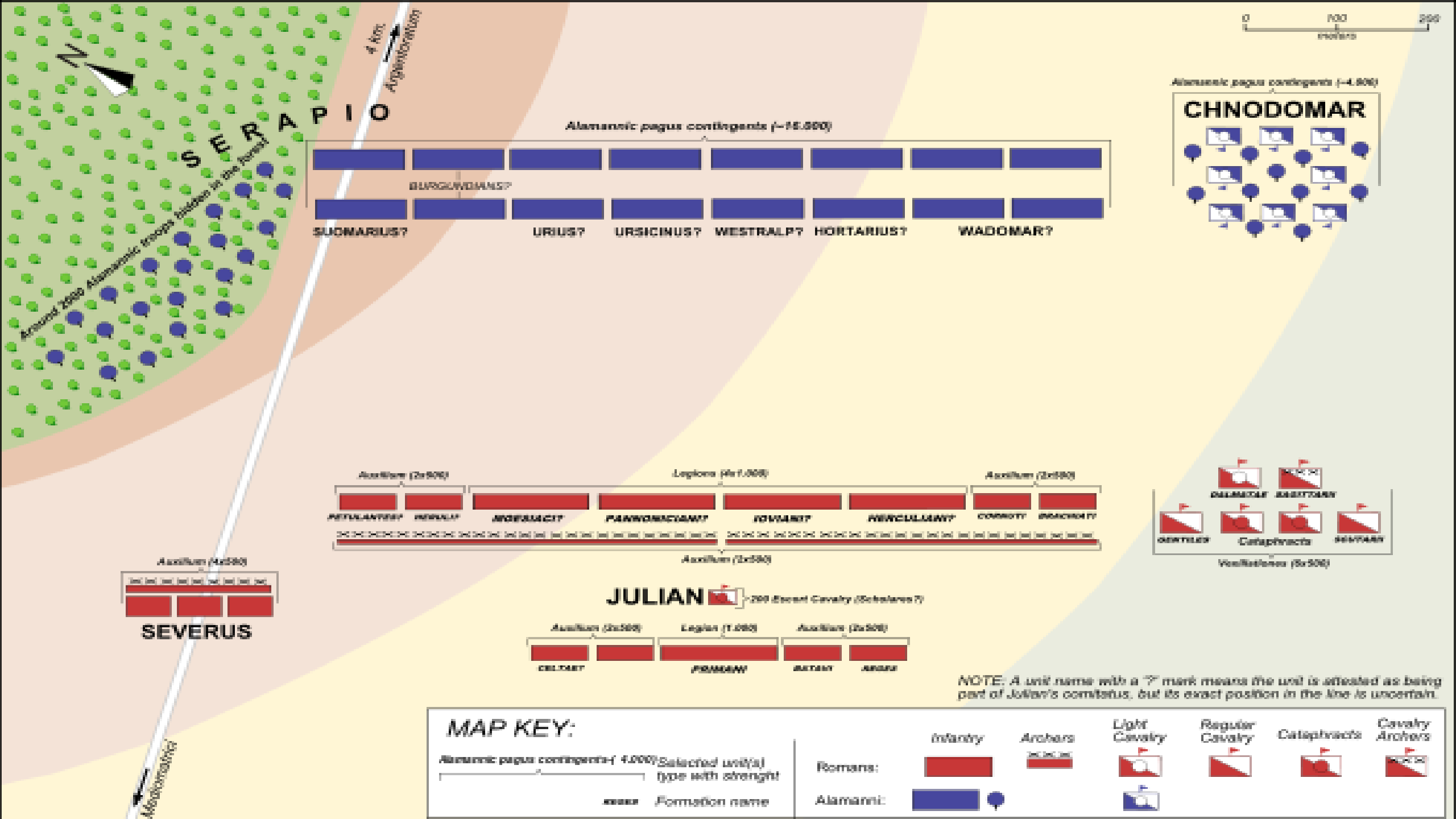




Bitva u Argentorata – 357 n. l.

- Caesar Iulianus x Alamani pod velením Chnodomara.
- Římané – cca 10 000 pěšáků, 3 000 jezdců x Alamani – 35 000 (pravděpodobně méně).
- Římské vojsko – *clibinarii*, jízdní lučištníci, těžká i lehká jízda, oddíly *Palatini* (včetně jednotky *Batavi*)
- Před bitvou se Alamani seřadili do klínů, římské vojsko zaujalo pevný šik s jízdou na pravém křídle. Mezi alamanské jezdce byli přidáni pěší kopiníci, aby bojovali proti římským jízdním těžkooděncům.
- Bitva začala palbou lučištníků a vrháním oštěpů.



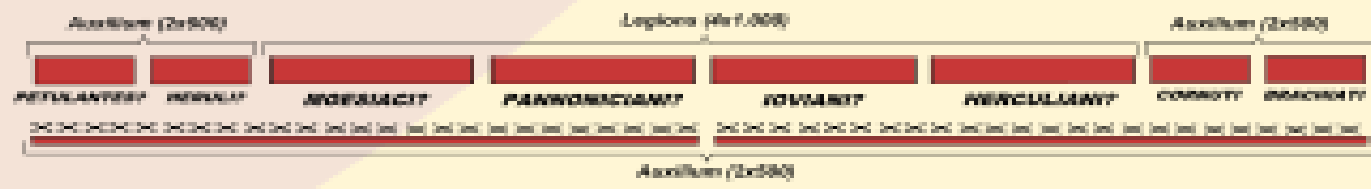
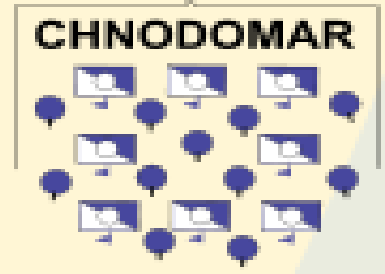


0 100 200
meters

Alamanni pagus contingents (~15,000)



Alamanni pagus contingents (~4,000)



JULIAN ~200 Escort Cavalry (Scholares?)



NOTE: A unit name with a ? mark means the unit is attested as being part of Julian's comitatus, but its exact position in the line is uncertain.

MAP KEY:

Alamanni pagus contingents (~4,000) Selected unit(s) type with straight
 Formation name

Romans: Infantry Archers Light Cavalry Regular Cavalry Cataphracts Cavalry Archers

Alamanni:



- Po několika střetnutích začali římsí jezdci ustupovat, pravděpodobně po smrti svého velitele.
- Iulianus je však dokázal zastavit. Mezitím disciplinovaná pěchota udržela formaci a nepřidala se k útěku jezdců.
- V přestávce mezi boji prováděli římsí vojáci *barritus* germánský válečný pokřik.
- Následovaly další prudké boje. Během nich oddíl Batavi vyprostil jinou skupinu vojáků z obklíčení. Velký nápor snášeli také *Primani* uprostřed římského šiku. Do boje se pěšmo zapojil i alemanský král se svými šlechtici.
- Po několika dalších neúspěšných útocích se však alemanské vojsko postupně dalo na útěk k Rýnu, pronásledováno Římany.
- Alamanů padlo nebo se utopilo asi 8000, Ammianus Marcellinus zaznamenal 243 mrtvých Římanů (pravděpodobně více). Král Chnodomarus byl zajat.
- Krátce na to byl Iulianus vojáky zvolán císařem.





The Vandalic War between the Byzantine Empire and the Vandals 533-534

- ① Anti-Vandal revolt in Tripolitania; Byzantine troops from Cyrenaica occupy the province (spring 533)
- ② Revolt of Godas in Sardinia; Gelimer, King of the Vandals, dispatches bulk of Vandal fleet under his brother Tzazo (spring 533)
- ③ Byzantine expeditionary fleet under Belisarius sails from Constantinople for Africa, via Greece and Sicily (June-September 533)
- ④ Byzantine army lands at Caput Vada and marches to Carthage, followed by fleet and shadowed by Gelimer; the two armies meet at the Battle of Ad Decimum (14 September)
- ⑤ Gelimer flees from defeat to Bulla Regia, recalls Tzazo and his army and advances to Carthage; Belisarius comes out to meet them, Battle of Tricamarum (Nov.-Dec. 533)
- ⑥ Ostrogoths seize Vandal outpost of Lilybaeum (autumn 533)
- ⑦ Gelimer flees to Mt. Papua, where he is blockaded (winter 533/534); Belisarius seizes Vandal royal treasure at Hippo Regius; Gelimer surrenders in Mar. 534

-  Byzantine movements
-  Ostrogoth movements
-  Vandal movements
-  Revolts

Bitva u desátého milníku – 533 n. l.

- Flavius Belisarius vs. Vandalové pod velením Gelimera
- Římané – cca 10 000 pěšáků, 5000 jezdců a menší spojenecké oddíly (včetně Hunů)
- Vandalové – asi 20 000, především jezdci.
- Vandalové plánovali Římany vlákat do úzké soutěsky, obklíčit a zničit.
- Už před hlavním střetnutím se jezdci obou stran střetávali v menších šarvátkách. Hunové přitom dokázali zahnat a pobít podstatně větší kontingent vandalské jízdy a v boji byl zabit i jeden z Gelimerových bratrů.



- Krátce na to obsadili Vandalové pahorek nad bojištěm a v tuto chvíli by byli schopni patrně bitvu vyhrát. Gelimer byl však natolik zdrcen zprávou o smrti bratra, že nebyl schopen vydat rozkaz k útoku.
- Iniciativu tak mohl převzít Belisarius a opakovanými útoky jezdců i pěšáků, kombinovanými s prudkou palbou lučištníků postupně Římané ničili vandalské vojsko.
- Vandalské vojsko se tak postupně dávalo na útek a z boje uprchl i sám Gelimer.
- V následujících letech Belisarius porazil i zbytek vandalského vojska.



Epilog starověké římské armády

- Poslední římská legie – *legio V Macedonica*. Část legie byla posádkou v Egyptě a existovala zřejmě až do dobytí Egypta Araby roku 637.
- V přežívající východní části říše se v 7. století, po vyčerpávajících válkách, zavedl nový systém správy, tzv. Themata (θέματα). Říše byla rozdělena do správních obvodů pod velením stratégů (στρατηγός), kteří měli jak civilní, tak vojenské pravomoci. Jelikož stát už nebyl schopen živit velkou profesionální armádu, dostali vojáci v thematech půdu, která měla živit je i jejich rodiny a umožnit jim nákup vybavení pro válku. Římská armáda se tak nakonec v podstatě vrací ke svým počátkům.
- Přesto ve východním impériu stále přežívalo několik profesionálních oddílů, tzv. tagmat (τάγματα) s tradicí sahající do antiky (např. *scholae/Σχολαί*) a které představovaly jádro byzantské armády hluboko do období středověku.
- Ačkoliv ve východním impériu zcela převládla řečtina, zůstalo v byzantském vojenském názvosloví několik památek na antickou armádu (zbroj – lorikion. Velitel menší jednotky – kentarchos aj.)

